

лиц воевавших на стороне фашисткой германии. Волну негодования и массовых протестов вызвал перенос могилы неизвестного солдата из центра Талина на окраину.

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовані основні напрямки зовнішньої політики країн Балтії у 1990-ті – 2008 р. Автори представили аналіз чинників, що зумовили зовнішньополітичний курс молодих демократій. Такими головними чинниками стали: прихід до влади демократичних сил, розвиток економіки, намагання звільнитися від впливу Росії, прагнення до членства у Європейському Союзі та НАТО.

Ключові слова: Країни Балтії, Європейський Союз, Росія, зовнішня політика.

SUMMARY

The main ways of the foreign policy Baltic States have been analyzed in the article. Analysis of the factors which conducted foreign policy of the young democracies have been shown. The main factors of foreign policy are: new democratic forces, economy development, efforts in avoiding Russia's influence, membership in European Union and NATO.

Key words: Baltic States, European Union, Russia, foreign policy

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Симиндей В.В. Латвийский внешнеполитический курс: период становления // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №6. – С.25-29.
2. Program of the political party «Latvian Way». – Режим доступа: <http://www.lc.lv/programme/>. – Заголовок с экрана.
3. Declaration on main priorities of the Latvian foreign policy. –Режим доступа: http://www.saeima.lv/Likumdosana_eng/likumdosana_satversme.html. – Заголовок с экрана.
4. Тренин Д.В. Балтийский шанс. Страны Балтии, Россия и Запад в складывающейся Большой Европе. – М.: Московский центр Карнеги, 1997. – 60 с.
5. Presidency Conclusions / Copenhagen European Council (21-22 June 1993)// Bulletin of the European Communities. – 1993. – № 6. – Р. 7-23.
6. Завадський В.М. Процес інтеграції країн Балтії у Європейський Союз (1991-2004) // Історичні і політологічні дослідження: Зб. ст. / Гол. ред. П.В. Добров. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2007. – № 3/4. – С.452-457.
7. Приоритетные задачи внешней политики Латвии. – Режим доступа: <http://www.am.gov.lv/ru/information.html>. – Заголовок с экрана.
8. Завадський В.М. Передумови вступу країн Балтії у ЄС // Історичні і політологічні дослідження: Зб. ст. / Гол. ред. П.В. Добров. – Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2007. – №1/2. – С.367-372.
9. Манекас К. Путешествие в последнем вагоне // Журнал Европейского Союза. – 2004. – №17. – С.11-15.
10. Новые приоритеты для Литвы.–Режим доступа: <http://www.regnum.ru/news/1062987.html>. – Заголовок с экрана.
11. Интервью министра иностранных дел Литвы Пятраса Вайтекунаса// Каспийская энергетика . – 2008. – №46. – С.35-41.
12. Regular report from the Commission on Estonia progress towards accession. – Brussels: European Commission, 2001. – 108 p.
13. Страны мира: Краткий полит.-экон. Справочник / Под общ. ред. И.С. Иванова. – М.: Республика, 1997. – 412 с.

Надійшла до редакції 15.02.2009 р.

УДК 94:323.272:344.3

ВІЙСЬКОВО-СУДОВА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

В.В.Задунайський

Революція 1917-1921 рр. стала початком новітнього українського національного відродження, що призвело до утворення власної держави з усіма необхідними інститутами, у тому числі й Збройними Силами. Підкреслимо, що повноцінні Збройні Сили складаються з нерозривного комплексу різноманітних складових, які забезпечують їх належне функціонування й свідчать не лише про рівень розвитку військової системи, але й про ступінь досконалості відповідної державної системи.

Наголосимо, що за революційної доби Українське Військо відіграло визначальну роль в українському державотворенні, виступивши гарантом української державності в несприятливих зовнішньополітичних умовах. Все це в першу чергу стосувалось часів Української Центральної Ради (УЦР), коли й розпочалось комплексне військово-будівництво. Надмірна революційна ейфорія, що охопила як суспільство, так і більшість складу УЦР, призвела до короточасної відмови від ідеї розбудови повноцінного Українського Війська, але обставини І війни Української Народної Республіки (УНР) і Радянської Росії вимагали перегляду такої позиції. З огляду на це, почалось запровадження тих чи інших ознак регулярної армії. Одним із виявів зазначених зрушень стало й запровадження засад військово-судової системи, що мала сприяти наведенню ладу у збройних формуваннях УНР.

Отже, процес становлення та розвитку основ військово-судової системи впродовж осені 1917 р. – весни 1918 р. є важливою складовою українського військового будівництва революційних часів, що виявляє особливості тогочасного національного військового життя та пріоритети революційних зрушень в Україні. За таких обставин дослідження зазначеної проблематики є актуальним і заслуговує на увагу науковців.

Відзначимо, що деякі аспекти українського військового будівництва революційної доби намагались висвітлювати безпосередні учасники військових дій тих часів, які внаслідок поразки опинилися в еміграції [1]. Попри цікаві оцінки й цінний огляд військового життя, згаданим авторам бракує аналізу становлення системи військових судів, помічається й деяке захоплення описом позитивних прикмет тих чи інших формувань (у складі яких вони воювали). Наголосимо й на тому, що згаданий доробок має джерельний характер, бо автори наводять низку фактів та подають ретельний огляд важливих подій з військового життя українських збройних утворень, безпосередніми свідками й учасниками яких вони були.

За радянських часів історичні дослідження революційної доби (як колективні, так і авторські монографії) знаходились під контролем комуністичної ідеології, що обумовило зосередження уваги на діяльності радянських органів влади і формувань Червоної Армії та відсутність об'єктивних розробок з історії Збройних Сил УНР [2]. Поряд із цим відзначимо змістовність праць колишніх військових фахівців Н.Какуріна та В.Антонова-Овсієнка (репресованих у 30-ті рр. ХХ с.), дослідження яких вирізняються ґрунтовним аналізом загальної військово-політичної ситуації в Україні, що сприяє повноцінному уявленню про особливості військового протистояння тих часів [3].

Сучасна зарубіжна історіографія приділяє певну увагу подіям революційної доби в Україні, у тому числі й історії військових формувань українських незалежних державних утворень. Тут виділимо доробок польських науковців, які досліджують військовий шлях українських військових утворень після доби УЦР [4]. Варто відзначити й праці російських істориків, присвячені розгляду складних проблем військового протистояння та державного будівництва на Дону та Кубані, що дозволяють отримати більш повне уявлення про військово-політичну ситуацію у згаданих регіонах та в Україні [5]. За таких умов результати досліджень зарубіжних вчених лише опосередковано стосуються нашої проблематики.

Окремо виділимо у вітчизняній історіографії колективне дослідження «Історія Українського Війська», в якому подано огляд військової історії України від найдавніших часів і до 1920 р. [6]. У цій роботі значну увагу приділено огляду історії військових формувань УНР за часів УЦР, проте становлення основ військово-судової системи не розкрито.

Насамкінець зупинимось на досягненнях сучасної вітчизняної історіографії, яка активно опрацьовує проблематику, пов'язану з українським військовим будівництвом революційної доби. Дослідники розробляють різні аспекти історії військових формувань УЦР (українізація військ, створення єдиної військової системи, чисельність окремих військових формувань, становлення офіцерського корпусу тощо) [7]. Вивчається й проблематика регіональ-

ного військового будівництва та українського добровольчого військового руху [8]. Питання становлення й розвитку системи військових судів досі не підіймалось.

Автор послідовно досліджує українське козацьке відродження та військове будівництво в Україні за революційної доби [9]. Не дивлячись на це, комплексного огляду становлення основ військово-судової системи у збройних формуваннях УНР за часів УЦР не здійснено.

Отже, сучасна українська історіографія все ще не розкрила зміст військово-судової системи Збройних Сил УНР за часів УЦР, що й обумовило доречність нашого звернення до зазначеної проблеми та визначило його мету.

Джерельною основою пропонованого дослідження стали опубліковані та неопубліковані матеріали, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади і органів державного управління України (ЦДАВО України), а також матеріали археографічних збірок і мемуарів учасників революційних подій. Наявна джерельна база є достатньою й забезпечує достовірність положень і висновків пропонованої статті.

Наукова новизна цієї розробки виявляється у висвітленні процесу створення системи військового судочинства за часів УЦР та введенні до наукового обігу низки невідомих і маловідомих джерельних матеріалів.

Перед розглядом підвалин військово-судової системи у військових формуваннях УНР за часів УЦР наголосимо, що український уряд отримав можливість для створення повноцінного Українського Війська лише після падіння Тимчасового Уряду внаслідок успішного більшовицького повстання в промислових центрах Росії наприкінці жовтня 1917 р. Нова суспільно-політична ситуація сприяла приходу до влади й українського національно-демократичного проводу в Україні.

Так, завдяки своєчасному втручання у військовий конфлікт, що відбувався 29-31 жовтня 1917 р. у м. Києві між військами Тимчасового Уряду та загонами Червоної Гвардії, УЦР вдалося взяти владу й проголосити Українську Народну Республіку [10]. За підсумком цього й розпочалось легітимне українське військово-будівництво під керівництвом Генерального секретарства (згодом міністерства) з військових справ.

Розбудова Збройних Сил УНР вимагала не лише створення боєздатних частин, забезпечених військовою амуніцією й озброєнням, чи структур вищого військового керівництва й освіти, а й запровадження дієздатної системи військового судочинства. Згадана система мала стати запорукою законності в Українському Війську.

Підкреслимо, що з огляду на тогочасну дезорганізацію старої військової системи та намагання створити національні Збройні Сили з урахуванням досягнень революції, вага військових судів була досить значною, бо від них залежала дисципліна й карність серед військовослужбовців і відчуття захисту їх особистої гідності, що суттєво впливало на боєздатність військ.

Спочатку бійці різноманітних українізованих частин колишньої російської армії та українських добровольчих формувань на власний розсуд вирішували нагальні питання військового судочинства, застосовуючи принципи революційної доцільності та демократії. Свідченням таких підходів були й заклики вищого військового проводу та керівництва УЦР до військовослужбовців наприкінці 1917 р., у котрих йшлося про необхідність дотримуватись військової дисципліни та основ революційної законності [11]. Доводиться констатувати, що таких закликів було замало, щоб навести лад в дезорганізованому військовому середовищі.

Ситуація почала змінюватись під час реорганізації наявних військових контингентів УНР в лютому 1918 р. після втрати Києва й відступу на Житомирщину [12]. Тоді нарешті розпочалось закладання основ уніфікованої військової організації для всіх українських військових формувань, що визнавали владу УЦР. Все це було вкрай необхідним для тогочасного українського військового будівництва.

Підставою комплексного реформування Збройних Сил УНР взимку 1918 р. став «Статут Осібної Армії УНР», доведений до відома українським військовослужбовцям у м. Житомирі 10-11 лютого 1918 р. [13]. У згаданому статуті йшлося й про потребу запровадження єдиної системи військового судочинства, яка мала сприяти наведенню ладу серед українських військових формувань.

Перш за все, відзначимо намагання зменшити вплив революційно-пропагандистських настроїв, що вирували у суспільстві, на діяльність військово-судових установ. Свідченням

цього стало скасування ротних і полкових військово-революційних судів, що були спадком революційної ейфорії й орієнтувались на принципи революційної доцільності [14].

Замість скасованих судів передбачалось утворити основні військово-судові установи на рівні дивізій, забезпечивши їх більш професійним складом для підняття авторитету згаданої ланки військової системи. Виявом цього стало визначення освітнього й фахового цензу для висування кандидатів на відповідні посади. Так, кожен кандидат на посаду судді повинен був мати достатній рівень освіти, а претендент на посаду Голови суду мусив мати спеціальну юридичну освіту [15].

Відзначимо й намагання зберегти демократичні досягнення тих часів, що виявилось у формуванні складу судів на підставі відкритих виборів. Так, кожна полкова рада мала висунути 5-10 кандидатів, із яких загальна дивізійна рада на своїх зборах обирала дивізійний суд у складі Голови й 6 членів [16]. Зазначений принцип забезпечував компроміс між потребами військової доцільності та революційно-демократичними досягненнями тих часів, бо зберігався принцип виборності та передбачалась перевага вищих військових інстанцій щодо остаточного визначення складу відповідного суду.

Досить важливим рішенням стало й запровадження системи апеляційних судів (мали відігравати вагомий роль у системі тогочасного військового судочинства) на рівні корпусів, до складу яких залучали кандидатів на дивізійних суддів (отримували статус присяжних і брали участь у роботі згаданої апеляційної установи) [17]. Такий підхід був логічним й відповідав реаліям тих часів.

На нашу думку, запроваджена система судів сприяла не тільки підвищенню якості й фахового рівня їх діяльності (залучення більшої кількості військових юристів), а й звільняла звичайних військовослужбовців від не притаманних їм обов'язків. Інакше кажучи, створювались умови не лише для якісного розгляду військових злочинів і визначення адекватних покарань, але й для підвищення рівня боєздатності тих військовослужбовців, які раніше залучались до роботи судових органів нижчого рівня.

Варто відзначити й намагання забезпечити суддів додатковим грошовим окладом з огляду на виконання складних і відповідальних обов'язків. Згадане грошове утримання становило 50 карбованців на місяць [18]. Таке рішення видається цілком доречним і адекватним тогочасним реаліям матеріального забезпечення військовослужбовців Українського Війська. Так, у Законі від 3 січня 1918 р. (про утворення Українського Народного Війська на міліційній основі) військово-міліційні інструктори, що мали впродовж 3 місяців вивчати основи військової справи, отримували щомісяця грошове забезпечення у розмірі 100 карбованців [19]. Отже, додаткове щомісячне отримання військовими суддями 50 карбованців відіграло важливе значення для матеріального забезпечення їх родин.

Цікавим проявом реформування військових судів стало й намагання зафіксувати у згаданому статуті деякі норми тогочасного революційно-демократичного судочинства. Поряд із цим у ньому йшлося й про те, що з огляду на відсутність українських розробок військово-правового спрямування необхідно впродовж перехідного періоду (до створення й затвердження комплексу українських військово-судових та цивільних кодексів) під час розгляду судових справ керуватись суддям власною совістю й законами російського військового права, які не суперечать законодавству УНР та революційним досягненням [20]. Зазначені підходи, вочевидь, свідчили про недостатню зрілість підвалин військового судочинства у Збройних Силах УНР взимку 1918 р., але в умовах одночасного державного й військового будівництва, ускладненого важкими військовими діями, і такі намагання були доречними.

Реформування системи військових судів продовжилось під час загальної реорганізації Українського Війська у березні-квітні 1918 р. Згадане реформування відбувалось після відновлення влади УЦР на більшій частині території УНР завдяки успішному наступу військ Німеччини та Австро-Угорщини [21]. Цього разу українське військове керівництво також значну увагу приділило поліпшенню структури судової системи.

Так, з 10 березня почалось формування Головної військово-юридичної управи, яка мала забезпечити комплексне функціонування системи військового судочинства. Згадану управу було підпорядковано відомству Головного начальника постачання при Військовому міністерстві (Наказ № 43 від 11 квітня 1918 р.) [22]. Згадане рішення забезпечило військово-судовій системі в Українському Війську належне державно-політичне підґрунтя й авторитет.

Подальше вдосконалення вищого організаційного рівня військово-судової системи відбулося у зв'язку з розробкою нової дивізійно-корпусної структури, що мала стати основою Збройних Сил УНР. Згадану структуру почали опрацьовувати в квітні 1918 р. [23]. Такі реалії свідчили про зв'язок між реформуванням різних складових Українського Війська наприкінці існування Центральної Ради.

З огляду на перспективи військового будівництва й враховуючи попередні недоліки, 24 квітня 1918 р. (на підставі Наказу № 108) Головну військово-юридичну управу було переформовано у Головне управління військово-судових справ із штатним розкладом на 60 військово-службовців [24]. Зміна статусу управи на управління забезпечувала можливість не лише контролювати всі сторони військового судочинства, але й успішно здійснити розробку військово-судового кодексу. Нові можливості згаданого управління сприяли зростанню повноважень і вагомості військово-судової системи у Збройних Силах, що мусило позначитись і на якості функціонування як цієї системи, так і всього військового організму.

Подальше реформування військового судочинства в Збройних Силах УНР було перервано внаслідок військового перевороту П.П.Скоропадського, й до відповідної проблематики звернулось нове українське державне керівництво, що віддавало перевагу дореволюційним взірцям військово-судової системи.

Отже, взимку-весною 1918 р. в Українському Війську було закладено підвалини військового судочинства, що виявилось у створенні та поступовому вдосконаленні структури військових судів. Досить важливим стало й визнання потреби поєднання прийнятних норм дореволюційного військового судочинства Російської імперії з вимогами суспільно-політичного життя в УНР за часів УЦР. Поряд із цим, головною проблемою все ще залишався брак власного військово-судового кодексу та збереження деяких надмірних революційних досягнень, що заважали запровадженню єдиних засад військової дисципліни у збройних формуваннях УНР.

Таким чином, за часів УЦР розпочалось творення повноцінної військово-судової системи Збройних Сил УНР, що свідчило про поступове забезпечення комплексності військового будівництва в Україні під час революції 1917-1921 рр.

Пропонована стаття не вичерпує проблематики становлення військово-судової системи в Українському Війську за часів революції 1917-1921 рр., а лише висвітлює окремі аспекти цієї теми, закликаючи вітчизняних і зарубіжних дослідників до подальшої її розробки.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены этапы становления военно-судебной системы в вооруженных формированиях Украинской Народной Республики в 1917-1918 гг. Зимой 1918 г. проходило реформирование структуры военных судов и определялись приоритеты военного судопроизводства на основании норм российского военного права и с учетом революционных ценностей. Реформирование проходило на основании «Устава Особой Армии УНР». Военно-судебная система была дополнена в апреле-марте 1918 г. Вначале действовала Главная военно-юридическая управа, а с 24 апреля – Главное управление военно-судебных дел.

Ключевые слова: военно-судебная система, вооруженные формирования УНР, Украинская Центральная Рада, военные суды; военное судопроизводство, Главная военно-юридическая управа, Главное управление военно-судебных дел.

SUMMARY

In article stages formation of military-judicial system in the armed formations of the Ukrainian National Republic in 1917-1918 are considered. In the winter of 1918 there passed reforming of structure of warships and priorities of military legal proceedings on the basis of norms of the Russian military law and taking into account revolutionary values were defined. Reforming passed on the basis of "the Charter of Special Army UNR". The military-judicial system of ball is added in April-March, 1918. In the beginning the Main military-legal justice operated, and since April, 24th, 1918 work of Central administrative board of warships has begun.

Key words: military-judicial system; armed formations UNR; Ukrainian Central Council; military courts; military legal proceedings; the Main military-legal justice; Central administrative board of warships.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Безручко М. Січові Стрільці в боротьбі за державність. – Каліш, 1932. – 82 с.; Зілінський В. Синьожупанники. – Берлін, 1938. – 75 с.; Петров В. Військово-історичні праці. Спомини/ Упоряд. В.Сергійчук. – К., 2002. – С. 56-236; Удовиченко О. Україна у війні за державність 1917-1921. – Вінніпег, 1954. – 476 с.; Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. – 319 с.
2. Лихолат А.В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні. – К., 1955. – 662 с.; Супруненко Н. Очерк истории Гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине / 1918-1920. / – К., 1966. – 420 с.;
3. Какурин Н.Е. Как сражалась революция/В 2-х т. – М., 1990. – Т. I. – 272 с.; Антонов-Овсеенко В. Записки о Гражданской войне/В 4-х т. – М., 1932. – Т. 1. – 320 с.
4. Karpus Z. Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 roku. – Toruń, 1994. – 230 s.; Klimeski M. Galicja Wschodnia 1920. – Warszawa, 2005. – 233 s.; Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka. – Toruń, 2002. – 205 s.
5. Венков А.В. Донское Казачество в Гражданской войне (1918-1920). – Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского университета, 1992. – 190 с.; Смирнов А.А. Вожди белого казачества. Атаман Каледін. – СПб.: «Издательский Дом «Нева»», 2003. – 320 с.; Баранов А.В. Повстанческое движение «бело-зеленых» в казачьих областях Юга России (1920-1924 гг.) // Казачество России в Белом движении. Белая Гвардия. Альманах № 8. – М.: «Посев», 2005. – С. 119-129; Ратушняк О.В. Политические искания Донского и Кубанского казачества в годы Гражданской войны в России (1918-1920 гг.) // Казачество России в Белом движении. Белая Гвардия. Альманах № 8. – С. 17-23.
6. Історія Українського Війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Упоряд. Б.З. Якимович, Передмова Я.Р. Дашкевич. – Вид. 4-те. – Львів: Світ, 1992. – 702 с.
7. Гарчева Л. Збройні Сили Центральної Ради у лютому-квітні 1918 року // Військо України. – 1993. – № 8. – С. 102-107; Солдатенко В.Ф. До питання про початок громадянської війни на Україні // УІЖ. – № 1991. – С.16-26; Його ж: Центральна Рада та українізація армії // УІЖ. – № 1991. – С. 26-39; Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття, 1917-1920 роки. – К., 1995. – 258 с.
8. Турченко Ф. Вільне Козацтво // Українське Козацтво. Мала енциклопедія. – Київ – Запоріжжя: «Генега» – «Прем'єр», 2002. – С. 76 –77; Бондаренко В. Відродження козацтва на Катеринославщині (серпень-вересень 1917 р.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – Вип. ХІХ. – С. 160-165; Пархоменко В. Військові формування Центральної Ради в Одесі у 1917-1918 рр. // Наукові праці. – Т. 2. Історичні науки. Миколаїв: МФНаУКМА, 1999. – С. 39-42.
9. Задунайський В. Ранги та посади Наддніпрянської Армії // Київська старовина. – 1994. – №4. – С. 104-110; Його ж: Українські козацько-лицарські традиції в Наддніпрянській армії УНР (1917-1919 рр.) // Схід. – 2001. – № 3. – С. 60-62; Його ж: Вплив козацьких традицій на становлення Збройних Сил УНР у 1920 р. // Вісник Донецького університету. Серія Б. Гуманітарні науки // Гол. ред. В.П.Шевченко. – Донецьк, 2003. – № 1. – С. 150-155; Його ж: Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.: Монографія. – Донецьк: Норд-Прес – ДонНУ, 2006. – 335 с.: іл.; Його ж: Вплив імперської спадщини на становлення структур Збройних Сил України в 1917-1920 рр. // Історичні і політологічні дослідження / Гол. ред. П.В.Добров. – Донецьк, 2008. – № ½. – С. 252-258.
10. Історія Українського Війська. – С. 393-394.
11. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у 2 томах. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – С.386, 409.
12. Історія Українського Війська. – С.382-385.
13. ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 2-3; Спр. – 15. – Арк. 58.
14. Там само. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 29. – Арк. 5.
15. Там само.
16. Там само.
17. Там само.
18. Там само.

19. Там само. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк.2; Історія Українського Війська. – С. 391.
20. ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 29: – Арк. 6.
21. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. – К.: Либідь, 1993. – С. 131-133.
22. ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 233; Спр. 15. – Арк. 42.
23. Історія Українського Війська. – С. 391-392.
24. ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 233.

Надійшла до редакції 15.04.2009 р.